

ETO: 821.112.2:821.511.141
821.511.141-4

B. Gaál Márta

NOVALIS HEINRICH VON OFTERDINGEN CÍMŰ REGÉNYÉNEK MAGYAR VONATKOZÁSAI

*Hungarian References of the Novel Heinrich von Ofterdingen written by
Novalis*

Novalis *Heinrich von Ofterdingen* című regénye a szerző történelem- és regényfeldolgozásának megfelelően nem valódi történelmi regény, hanem „szabad történelem”, „a történelem mitológiája”. Ennek megfelelően nemcsak a múltat – jelen esetben a középkor egy szakaszát – de az elbeszélés jelen idejét és a jövő perspektíváját is értelmezi. A mű magyar vonatkozásai a wartburgi dalnokverseny történetéhez, valamint Szent Erzsébet legendájához kapcsolódnak. Novalis e történetek, valamint jellegzetes alakjaik felidézésekor nem a történelmi hűséget, hanem a kor meghatározó értékeit tartja szem előtt.

Kulcsszavak: Novalis, wartburgi dalnokverseny, Szent Erzsébet legendája, Klingsohr, Heinrich von Ofterdingen.

A REGÉNY MINT „SZABAD TÖRTÉNELEM”, MINT A „TÖRTÉNELEM MITOLÓGIÁJA”

A *Heinrich von Ofterdingen* már címével is a német középkori történelem egy korszakát idézi, amelyet a wartburgi dalnokverseny, valamint a német gondolkodásban ezzel szervesen összekapcsolódó Szent Erzsébet-legendája fémjelez.

Novalis, a német kora romantika egyik legjelentősebb, ha nem a legjelentősebb képviselője, műveiben nem a történelmi hűséget, ebben a regényében nem az időben és térben meghatározott történelmi valóság mimetikus leképezését tekinti céljának, hanem olyan fikatív valóság megteremtését, amely végső soron a lét megújítását, „romantizálását” szolgálja. Felmerül a kérdés, hogy a hangsúlyos jövőre orientáltság hogyan függ össze a múltba tekintéssel, milyen történelemszemlélet keretében valósul meg.

Érdekes e kérdéskör vizsgálatához Ricoeur nézeteit idézni, aki a történetírás és a fikcionalitás összefüggéseit vizsgálva megállapítja, hogy „a fikció kvázi-historikus, éppúgy mint ahogy a történelem kvázi-fiktív”.¹ A történelem kvázi-

fiktivitása mellett azzal érvel a szerző, hogy a történetírónak az eseményeket szemléletesen, életszerűen kell az olvasó számára közvetíteni, reprezentálnia kell az elmúltat. Az irodalmi fikció annyiban kvázi-historikus, amennyiben az elbeszélő által közölt irreális események a narrátor szempontjából a múltat jelentik, s így elmúlt eseményhez, a történelem fikciójához hasonlóak. Ricoeur a két közlési mód egymást áthatását taglalva arra a következtetésre jut, hogy a történetírástól elvárt szemléletes, életszerű múlt-megjelenítést a fikció evokatív ereje valósítja meg ténylegesen, „ami egy nagy történeti művet irodalmi mesterművé tesz”.²

E gondolatmenet Arisztotelész „Poétikájának” 9. fejezetére támaszkodik, mely szerint a történelem a valóban megtörtéttel, míg a költészet a lehetőséssel, a valószínűvel foglalkozik. A valószínű az az elem, melyet Ricoeur kvázi-múltnak nevez, s e pontban véli felfedezni a történetírás és a fikcionalitás metszéspontját. „A fikció kvázi-múltja – írja – olyan eszközzé válik, amely lehetővé teszi, hogy a valós múltban elnyomott eseményeket feltárjuk. Az, ami »megtörténhetett volna« – Arisztotelész szerint a lehetséges –, lefedi mind a »valós« múlt, mind a tiszta fikció »valótlan« lehetőségeinek potencialitásait.”³

Az arisztotelészi *Poétika* fent említett megkülönböztetését – mint ismeretes – a felvilágosodás poétikai ismételen felvetik, s a szellem és betű összekapcsolásával a történetíró az igazság, míg a költőt a valószínűség keresésére készítetik.

Novalis, a német koraromantika a felvilágosodás tradícióiból kiindul, de azzal vitázó gondolkodásának megfelelően, szintézisre törekszik, s végső soron a „történelem költészetét”⁴ kívánja létrehozni, mivel a történelem „mindent izoláltan szemlél”.⁵ Egy Brouillon-töredékében Novalis „direkt” vagy „megfigyelő” és „reflektáló történészt” különböztet meg. Utóbbi integrációra törekszik, s ilyen értelemben tevékenysége a költőéhez közelít. Az élet és a „betűk” mint titkos jelek iránt egyaránt érzékenységet mutat, a „nyomok” nem elégitik ki, ezért válhat a hiányzó „kiegészítőjévé”.⁶ „Útja az egyestől az egész – a látszattól az igazság felé (vezet).”⁷ A történelem „valódi tudománnyá” akkor válik, ha „megformált, jelentéssel bíró”⁸ lesz. A jelentés azonban új időperspektívát hordoz Novalis gondolkodásában, a történelem ennek megfelelően nem lehet tehát csupán a múlt feltárása, hanem egyúttal jövőbe mutató is, hiszen így lehet „jelentéssel bíró”. Novalis szavaival: a történelem „csupán a múlt és a jövő összekapcsolása révén keletkezik. Amíg írás és szabályozás segítségével nem rögzítik, nem lesz használható és jelentéssel bíró”.⁹

Shakespeare történelmi drámáira reflektálva a német romantikus szerző kiemeli, hogy „a történelmet, ami a költő számára a történelmet jelenti, ábrázolják ezek a darabok. A történelem (pár)beszédben oldódik fel. *Épp ellentéte a valódi történelemnek, és mégis történelem, amilyennek lennie kell – prófétikus és szinkronisztikus*” (Kiemelés tőlem: G. M.).¹⁰

A történetírásnak tehát művészetté, mesévé, mítosszá kell lennie: „Idővel a történelemnek mesévé kell válnia – az lesz megint, ami volt”¹¹ – írja Novalis. A regény és a történetírás összefüggését úgy értelmezi, hogy „a regény a történelem hiányosságából keletkezett”,¹² hiányosságát pedig a „nem-teljesség” jelenti. „A regény mintegy *szabad történelem* – mintegy a történelem mitológiája”¹³ – fogalmaz, s mitológián a szabad költői alkotótevékenység eredményét érti, ami nem más, mint a történelem beteljesítése, egyrészt világértelmezés, másrészt a világ értelemmel telítése.

A HEINRICH VON OFTERDINGEN MINT ÉLETTÖRTÉNET ÉS VILÁGTÖRTÉNELEM

Novalis regénye a fentieknek megfelelően szerkesztett: nem a nyomokban fennmaradt „betűket” idézi fel, nem azokat utánozza, hanem a középkor „mitológiáját” hozza létre. Ez Novalis értelmezése szerint azt jelenti, hogy nem a középkor egyes konkrét elemeinek valóság-hű megjelenítését tartalmazza a regény, hanem eszmeiségének, mentalitásának, ideálisra nyitottságának mint „jelentéssel bírónak” szimbolikus ábrázolását. A középkori történelem tényeinek ismeretében nem szükséges hosszas kifejtés ahhoz, hogy világossá váljon az olvasó számára, hogy a fikció által képviselt „lehetőség”, az aranykor „valószínűsége” nem realizálódott a történelmi múlt adott szakaszában, ugyanakkor a jelen mércéjévé ez a fikcionális „lehetséges” világ válik.

Novalis a középkort regényében „romantikus” „átmeneti” kornak, középkornak tekinti: a „barbár idők és a művelt, sokat tudó, jómódú kor között nyílt egy mélyérzésű, romantikus időszak, amelynek egyszerű köntöse magasztos termetre simult”.¹⁴ E közbülső korban, mint „minden átmenet során, akár valamely köztes birodalomban, mintha egy magasabb, szellemibb hatalom próbálna felszínre törni...”¹⁵. E kort erkölcsösség, a novalisi szöveget idézve „csendes és egyszerű élet”, „boldog szegénység”¹⁶ jellemzi. S hogy ez a szellemiség a kereszténységgel, s annak legősibb, katolikus formájával hozható összefüggésbe Novalis gondolkodásában, azt a regény előtanulmányaként is emlegetett „Christenheit oder Europa” („Kereszténység vagy Európa”) című beszéde igazolja, amely „a jelen politikai-társadalmi viszonyainak diagnózisa és kritikája, ill. a belőlük levezethető jövőendő fejlődés prognózisa” Schwering szerint.¹⁷

A múlt és a jövő az alkotó képzelőereje által a befogadóban keltett „csodálatos” hatásával, hatékonyságával¹⁸ különbözik a jelen hétköznapiságától, s ez a hatás a „szükségyszerű” és az „önkényes”, vagyis a „szabad” együttesének terméke. Ennek értelmében a regényben a történelmi múlt, a történelmi személyiség (Novalis korában Heinrich von Ofterdingen, valamint Klingsohr is történelmi személyiségnek minősült) felidézése nem a krónikákból, költeményekből ismert eseményekre, hanem a hős belső történéseire kerül a fő hangsúly. Käte

Hamburger megfogalmazásával élve a történelmi személy fikatív szövegben nem a „közlés tárgya”, hanem „én-origóként”¹⁹, szubjektumként jelenik meg. A történelmi témát feldolgozó romantikus regény azonban nem egy egyéni sors, nem egy karakter fejlődésének bemutatását tűzi ki céljául egy bizonyos történelmi kor háttérében, hanem a történelmi fejlődés sajátosságainak, a történelmi kríziseknek az ábrázolását relatíve statikusan megrajzolt figurák bevonásával, melyek esetében egyrészt fikcionalizált történelmi személyekről, másrészt kitálatlott protagonistákról van szó.²⁰ A szubjektum története azonban Novalis szerint az emberiség szimbolikus története is egyúttal, hiszen az egyedi történetnek csak a történelmi fejlődés koncepcióján belül van értelme: „Parciális (részleges) történetek egyáltalán nem lehetségesek” – állítja. – „Minden történetnek világtörténelemnek kell lennie, és csak az egész történelemre vonatkoztatva lehetséges egy egyetlen anyag historikus kezelése”.²¹ Ezen elméleti alapból kiindulva állapítja meg Eberhard Lämmert, hogy a schlegeli-novalisi koncepció szerint a romantikus regénynek a korszak tükrévé, belső igazságának közvetítőjévé kell válnia.²² Mivel az „élettörténet” és a „világ története”, a „világtörténelem” egymást kölcsönösen reprezentálják, s végső soron a jelen kritikai szemléletéből kiinduló múltfeltárás a jövő felvázolásának igényével párosul, az ilyen regény – Lämmert szerint – szükségképpen fragmentum marad, nyitottság jellemzi,²³ hiszen az eljövendő „aranykor” csak tendenciaként jeleníthető meg.

A regényben vázolt középkor-kép sokoldalú, dinamikus, helyenként kaotikus és bizonytalanságokkal jellemezhető, ezek a jegyek átmenetiségének bizonyítékai. Nem aranykorról, nem egy ideális világról van szó tehát a műben, hanem a világ romantizálásának *lehetőségéről*.

NOVALIS REGÉNYÉNEK KÖZÉPKOR-ÁBRÁZOLÁSA

A Novalis-kutatás a regény cselekményének idejét a 12–13. század határára helyezi. A műben az aranykort az Atlantis-mese tematizálja a maga művészet-re koncentráló világával, valamint az első fejezetben az apa emlékeztet elmúlt időkre, a „közvetlen kinyilatkoztatások”²⁴ időszakára, szembeállítva azt az elbeszélés jelen idejével: „A világ mostani korszakában egyenes út már nem visz az égbe. Régi történetek és írások immár az egyedüli kútfők, amelyekből, már amennyire szükségünk van rá, nyerhetünk a földöntúli világról tudomást...”²⁵ Az apa által emlegetett múlt a kora középkor időszaka lehet Kasparowski megállapítása szerint,²⁶ míg a regényszöveg a 13. század elejének időszakát a virágzó középkor produktív, átmeneti korszakaként értelmezi. A kora középkor Novalis felfogása szerint még hordozza a mitikus világegység nyomait, még nem az elkülönülés, az elidegenedettségek e világállapot fő jellemzői, melyek későbbi korszakok, így a 18. század vége történelmi krízishelyzetét érzékeltetik. A regényhez készített előtanulmányokban a romantikus szerző így fogalmaz: „Minden, amit

megtapasztalunk, közlés. Így a világ valóban közlés – a szellem kinyilatkoztatása. Az az idő elmúlt, amikor az isteni szellem érthető volt. A világ jelentése/értelme elveszett. Mi a betűnél megállapodtunk.”²⁷

A „művelt, sokat tudó, jómódú” kor nem más, mint Novalis jelenkora, amely a jelenségre, az anyagi világ külső értékeire helyezi a fő hangsúlyt ellentétben a lényegi összefüggésekre, a szemlélődő, a szellem kinyilatkoztatására figyelő magatartással.

A regényhős költővé fejlődése a közlésekre, az idegen történetek igazságára nyitottságnak a jegyében történik. E történetek készítenek a befogadót egyéni múltja, valamint a történelmi múlt reflektálására, melynek során a múlt a jelen szempontjából értelmessé, vagyis jövőépítővé válik. Az átmeneti korokban, amikor „a jelentés” már elveszett, elsősorban a költői szó mágikus ereje idézi fel a múltat, illetve készítenek prófétikus jövőkép felvázolására. E szó ugyanis hordozza még a nyelv őseredeti zeneiségét, amelyből mágikus hatóereje fakad. Ennek megfelelően nem a történelmi tett, nem az akció, hanem a reakció a meghatározó regényszervező elv a *Heinrich von Ofterdingen* első részében, a teremtő tettet itt a meglelt szavak kimondása jelenti. A hősiesség és a költőiség összekapcsolásának, a dalnokverseny életre-halálra szóló kihívásának, a meggyőződésért vállalt küzdelem hősiségének a regény második részében kellett volna megfogalmazódnia, megalkotva ezzel Heinrich figurájában a középkori eszménynek megfelelő „tökéletes” lovagot.

A regény első részének találkozásai (kalmárok, kereszteslovagok, keleti lány, bányász, remete, költő, szeretett nő) elmélyítik az ifjú Heinrich ön- és világismeretét, árnyalják a regény által közvetített középkor-képet, s ezáltal végső soron a jelen kritikájának részévé válnak.

A kalmárok a haszonelvűség alapján tevékenykednek, így ebből a nézőpontból a középkor – a 18. század végéhez hasonlóan – „a hasznosság világperiódusa is lehetne”.²⁸ E prózai, gyakorlatias tevékenység ugyanakkor a világ egymástól földrajzilag távoli tájainak összekapcsolását, az elkülönülés oldását is jelenti. A kalmárok művészetek iránti érzékenysége, a mesék, mítoszok értő befogadása és továbbadása egyértelműen a középkor *átmeneti* jellegének képviselőivé minősítik e figurákat.

A középkor jellegzetes keresztesháború-témája összekapcsolódik az egységes Európa gondolatával, a gondolkodás és cselekvés transzcendensre irányultságának magasztos eszméjével. Ugyanakkor Novalis regénye – Gibbon középkor-értelmezésének kettősségére, vagyis a keresztes eszme és a keresztes valóság ellentmondására alapozva²⁹ – a lovagi eszmények formálissá válását, kiüresedését jeleníti meg. A lovagok sem a nőt, sem az ellenséget nem tisztelik többé, számukra a Krisztus sírjának felszabadításáért folytatott küzdelem anyagi értékszerzés lehetőségét, testi gyönyörök forrását jelenti. A kor ellentmondásosságát a keleti lány elbeszélése és dala tudatosítja az ifjúban. E találko-

zás hatására „Heinrich gondolataiba merült, harci lelkesedése teljesen lelohadt. *Furcsa zavart látott a világban...*”³⁰. (Kiemelés tőlem: G. M.)

Ezzel szemben a *bányász* figurája példaértékű: ő a természet rejtett titkainak ismerője, az időbeli és térbeli mélység kutatója, aki az ember és a természet eredeti egysége helyreállításának gondolatát, valamint középkori erőnyeket, így az önként vállalt szegénységet és a jámborságot is képviseli. A *remete* szemlélődő magányában a történelmi múlt, s benne egyéni sorsának összefüggéseit kutatja. Figurája kiegyensúlyozott: sokszínűség, mozgalmasság és önként vállalt magány, élet és halál megtapasztalása egyaránt jellemzi életútját. Végül Heinrichnek Klingsohrral, a *költő*fejedelemmel, valamint Mathildével, *szerelemével* való találkozása tetőzi be a költővé válás útját, hiszen Klingsohr az, aki a múlt elemeit szintetizálva modern mítoszt, harmonikus jövőképet teremt.

A MŰ MAGYAR VONATKOZÁSAI

Heinrich von Ofterdingen neve először a wartburgi dalnokversennyel összefüggésben egy ismeretlen középfelnémet szerző költeményében jelenik meg. Ez a vers Bodmer és Breitinger *Nagy Heidelbergi Daloskönyvében* a *Klingsor von Ungerlant* címet viseli. A monda, amely e tárgykor köré épül, Klingsohr nevét Ofterdingenével együtt említi. A novalisi regényszöveg e hagyományra alapoz Klingsohr magyar származását, illetve költőfejedelmi szerepét illetően. A 12–13. század határára tehető események magyar vonatkozásait feltehetőleg a nagy népszerűségnek örvendő Szent Erzsébet-legenda erősíti fel, amely az idők folyamán a dalnokverseny témájával összekapcsolódik. Így a regényben Klingsohr mellett Ofterdingen másik tanítómestere, a *bányász* is magyarországi élményeire hivatkozik. Novalis a wartburgi dalnokverseny történetét a lipcsei Johann Burkhard Mercke 1728–1730 között megjelent *Scriptores rerum Germanicum* című háromkötetes kiadványából ismerte, amelynek második kötete tartalmazta Rothe *Chronicon Thuringiae* című művét, valamint a páros rímekben megfogalmazott Szent Erzsébet-legendát.³¹ Rothe a két művet összekapcsolta, s a dalnokverseny történetét az Erzsébet-legendának rendelte alá. Ez a felfogás a 13. századi legendákra vezethető vissza, melyek azért dolgozzák fel a dalnokverseny témáját, hogy Klingsor wartburgi megjelenését kellőképpen indokolják. Klingsohr ugyanis megérkezése után megjósolja Árpádházi Szent Erzsébet születését, illetve Wartburg várába jövetelét, s ezzel, valamint a mágus magyar származásával összekötő lácszemet képez a két legenda között. Rothe Klingsohr kora tudományaiban, valamint a Szentírás értelmezésében jártas, a magyar király (II. András) udvarában tekintéllyel bíró személyiségként írja le, ennek alapján méltó arra, hogy a későbbiekben nagy tiszteletnek örvendő szent születését megjövendölje. Ezzel a tetteivel alapozza meg wartburgi megbecsültségét, majd ezt követően győzelemre segíti Ofterdingent a dalnokversenyben.

A 13. században a dalmokversenyt történelmi eseménynek, résztvevőit, beleértve Heinrich von Ofterdingent és Klingsohrt is, valós történelmi személyiségeknek tekintették, fiktív jellegükre csak a 18. század második felében derül fény.

Novalis – fentebb vázolt történelemszemléletének megfelelően – nem hagyományos történelmi regényt írt. Nem a hiteles, vagy annak elfogadott történelmi alakok ábrázolása volt a célja. A forrásokban központi szerepet játszó Szent Erzsébet alakját, illetve a köréje épülő legendát ennek megfelelően csupán – indirekt módon – a dalmokok képviselik, eszmeiségének lényegére pedig a belső értékekre orientált bányász, valamint a nőalakok sora, elsősorban a Klingsohr-mese anyafigurája, valamint az asztrális világot képviselő Sophia utal. Egyetlen nőalak sem hordozza komplex módon a magyar király lányának személyiségjegyeit, de áldozatvállalása, saját életét mások szolgálatába állító szeretete, amely a műben embereket, illetve egymástól elkülönült „világokat” kapcsol össze és kelt tökéletesebb, magasabbrendű életre, a szent alakját idézi. Klingsohr alakja hasonló funkcióval rendelkezik: mitikus meséje világmagyarázó, jövőbe mutató jellegével a kozmikus egység lehetőségét vázolja.

Ofterdingen a regény első (befejezett) részében a tökéletes lovag eszményének lehetséges megvalósítását villantja fel, melynek a második részben kellett volna beteljesülnie. De a permanens tökéletesedés gondolata nem teszi lehetővé a történelem- és a személyiségfejlődés lezárását, fragmentum maradt, aminek oka nem csupán a szerző korai halálában keresendő.

Összefoglalóan elmondhatjuk, hogy a jénai romantika képviselői a történelem menetét – ahogy a mozgásokat általában – ellentétes erők, tendenciák dialektikus egymásra hatásaként értelmezik. Az emberiség történelme ennek megfelelően egy harmonikus viszonyokkal jellemezhető aranykorra, a tudati tevékenység előtérbe kerülése következtében diszharmonikussá vált modern korra, valamint egy eljövendő „új aranykorra” tagolódik, amely az előző két korszak dinamikus kölcsönhatásaként, valamint a fichtei értelemben szabadnak tételezett szubjektum alkotó, teremtő tevékenységének eredményeként jön létre. A novalisi értelemben vett középkor alkalmas arra, hogy a korszak pozitív értékeit önmagában ötvöző (történelmi) figura, Klingsohr tanítványa, Ofterdingen „divinatorikus, mágikus, valóban poétikus emberré”,³² világformáló személyiséggé váljon. Magyarország pedig, amely az Erzsébet-legenda, valamint a hozzá kapcsolódó dalmok-téma révén a korszak pozitív értékeinek hordozója, Novalis számára egyszerre egzotikusan vonzó, idegen, de ismerős és közeli is, s a regényszövegben történő többszöri említése a Kelet és a Nyugat közelítését, az európai szintézis gondolatát jeleníti meg.

JEGYZETEK

- ¹ Ricoeur, Paul: Zeit und Erzählung (Übers. : von Andreas Knop). München: Fink, 1991. III. 308. (A szöveget itt és a továbbiakban a dolgozat szerzőjének fordításában közöljük.)
- ² Ricoeur, Paul: i. m. III. 308.
- ³ Ricoeur, Paul: i. m. III. 310.
- ⁴ Novalis töredékeit itt és a továbbiakban az alábbi kidás alapján a dolgozat szerzőjének fordításában közöljük: Novalis: Werke, Tagebücher und Briefe Friedrich von Hardenbergs. Hrsg. von Hans-Joachim Mähl und Richard Samuel. Bd. I-III. München–Wien: Hanser, 1978. II. 83.
- ⁵ Novalis: Werke II. 707.
- ⁶ Novalis: Werke II. 270.
- ⁷ Novalis: Werke II. 387.
- ⁸ Novalis: Werke II. 571.
- ⁹ Novalis: Werke II. 808.
- ¹⁰ Novalis: Werke II. 839.
- ¹¹ Novalis: Werke II. 514.
- ¹² Novalis: Werke II. 829.
- ¹³ Novalis: Werke II. 830.
- ¹⁴ Novalis: Heinrich von Ofterdingen. (Ford. : Márton László). Budapest: Helikon, 1985. 18.
- ¹⁵ Novalis: Heinrich von Ofterdingen 18.
- ¹⁶ Novalis: Heinrich von Ofterdingen 17.
- ¹⁷ Schwering, Markus: Romantische Geschichtsauffassung – Mittelalterbild und Europagedanke. In: Romantik-Handbuch. Hrsg. von Helmut Schanze. Stuttgart: Kröner, 1994. 542. (A dolgozat szerzőjének fordításában.)
- ¹⁸ Novalis: Werke II. 207.
- ¹⁹ Hamburger, Käte: Die Logik der Dichtung. Frankfurt/M, Berlin, Wien: Klett-Cotta im Ullstein–Taschenbuch, 1980. 103.
- ²⁰ Lützel, Paul: Fiktion in der Geschichte – Geschichte in der Fiktion. In: Poetik und Geschichte. Hrsg. Von Dieter Borchmeyer. Tübingen: Niemeyer, 1989. 17.
- ²¹ Novalis: Werke II. 763.
- ²² Lämmert, Eberhard: Geschichten von der Geschichte: Geschichtsschreibung und Geschichtsdarstellung im Roman. Poetica : Zeitschrift für Sprach- und Literaturwissenschaft 17 (1985) 234.
- ²³ Lämmert: i. m. 235.
- ²⁴ Novalis: Heinrich von Ofterdingen 12.
- ²⁵ Novalis: Heinrich von Ofterdingen 12.
- ²⁶ Kasperowski, Ira: Mittelalterrezeption im Werk des Novalis. Tübingen: Niemeyer, 1994. 12.
- ²⁷ Novalis: Werke II. 383.
- ²⁸ Novalis: Werke II. 547.
- ²⁹ Kasperowski: i. m. 209.
- ³⁰ Novalis: Heinrich von Ofterdingen 50.
- ³¹ Kasperowski: i. m. 142.
- ³² Novalis: Werke II. 533.

*Hungarian References of the Novel Heinrich von Ofterdingen
written by Novalis*

In compliance with the author's conception of history and of the novel as an art form, the novel *Heinrich von Ofterdingen* written by Novalis is not a true historical novel but rather "free history" or "mythology of history". Accordingly, it does not interpret only the past - in this case a period in the Middle Ages - but also the present time of the narrative and future perspectives as well. The Hungarian references in this literary work relate to the story of the battle of the bards at Wartburg and the legend of Saint Elisabeth. When evoking these stories and their typical characters, it was not faithfulness to history that Novalis was most concerned with but the fundamental values of the time.

Keywords: Novalis, the battle of the bards at Wartburg, the legend of Saint Elisabeth, Klingsohr, Heinrich von Ofterdingen.